

ПРОПОЗИЦІЯ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ ТА РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУРЯКІВНИЦТВА РЕГІОНУ

**КОВАЛЬОВА О.В., К.Е.Н., АСИСТЕНТ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА**

У статті висвітлено сучасний стан виробництва цукрових буряків у Харківській області, розглянуто стан внесення мінеральних та органічних добрив під вирощування цукрових буряків, рівень забезпечення бурякозбиральною технікою сільськогосподарських підприємств регіону.

In the article the modern state of production of sugar beets is reflected in the Kharkov area, the state of bringing of mineral and organic fertilizers is considered under growing of sugar beets, level of providing of agricultural enterprises of region a beet-lifting technique.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми виробництва цукрових буряків обумовлюється об'єктивними потребами людей у споживанні цукру, забезпеченням харчової промисловості сировиною, важливістю розвитку буряківництва для аграрних підприємств як стабільного джерела надходження коштів та розширеного відтворення галузі, створення експортного потенціалу.

Нинішній стан виробництва цукру є незадовільним, тому стає актуальним питання пропозиції цукрових буряків, аналізу забезпечення функціонування буряківництва, обґрунтування напрямів збільшення виробництва цукрових буряків та пошуку шляхів підвищення їх економічної ефективності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування ринку цукрових буряків, забезпечення ефективності функціонування буряківництва та підвищення його конкурентоспроможності присвячені дослідження багатьох вчених-економістів. У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговують наукові праці О.М. Варченко, М.Ю. Коденської, В.П. Мартьянова, В.І. Пиркіна, А.С. Фурси та багатьох інших авторів [1-5]. Наукові здобутки вчених є багатогранними та розкривають сутність економічних процесів, що визначають ефективність функціонування буряківництва. Проте, незважаючи на широкий спектр наукових праць з

дослідження даної проблеми, регіональні особливості функціонування буряківництва вимагають поглибленого вивчення і пошуку шляхів, що забезпечать його динамічний розвиток та підвищення ефективності.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану та тенденцій розвитку, рівня ресурсного забезпечення буряківництва у Харківській області як об'єктивної передумови для розробки рекомендацій стосовно напрямів підвищення ефективності виробництва цукрових буряків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2009 р. серед 22 областей України, які вирощували цукрові буряки, Харківська область посіла восьме місце за обсягом їх виробництва, що становить 4,8 % від загального обсягу виробництва в країні, поступаючись Полтавській, Вінницькій, Тернопільській, Київській, Хмельницькій, Черкаській та Рівненській областям.

Високих показників розвитку галузь буряківництва, як по Україні в цілому, так і у Харківській області, досягла у 1990 р., коли обсяг валового збору цукрових буряків був максимальним і становив 44264 і 2801,8 тис. т відповідно. У подальші роки, в умовах переходу до ринкової економіки, в країні відбулись суттєві соціально-економічні зміни, за яких стан цукробурякового виробництва характеризувався значним поступовим зниженням показників виробництва. Так, зібрана площа цукрових буряків в Україні у 2009 р. була найменшою за досліджуваний період (1990-2009 рр.). Порівняно з 1990 і 2000 рр. вона скоротилась на 80,0 % і 62,4 % відповідно.

Результатом скорочення посівних площ цукрових буряків стало зменшення обсягу їх виробництва у 2009 р. до 10067,5 тис., що становить лише 22,7 % від рівня 1990 р. У 2009 р. середній показник урожайності цукрових буряків по Україні склав 315 ц /га.

Питома вага зібраної площі цукрових буряків Харківської області до зібраних площ в цілому по Україні зменшилася. Так, у 2009 р. частка площі збирання цукрових буряків Харківської області склала 7,6 %, тоді як у 2000 р. вона становила 9,4 %. Найвищий рівень урожайності по області було досягнуто у 2008 р. – 296 ц /га, при цьому вона була нижчою за її рівень в цілому по Україні на 60 ц /га.

Пореформений етап розвитку аграрного сектора економіки України характеризується становленням та функціонуванням нових організаційно-правових структур, які ґрунтуються на

приватній власності на землю та інші засоби виробництва. У різних категоріях господарств рівень формування і темпи розвитку виробництва цукрових буряків мають свої особливості.

Частка фермерських господарств у виробництві цукрових буряків має тенденцію до зростання: якщо у 1995 р. вони виробляли лише 2,2 %, то у 2009 р. їх частка у виробництві коренеплодів склала 16,0 %.

Виробництво цукрових буряків господарствами населення – це вимушене і безперспективне явище, зумовлене ускладненням соціально-економічного становища в АПК країни. У цих умовах господарства населення сприяють запобіганню скорочення виробництва сировини для цукрових заводів, причому вони поставляють на переробку цукрові буряки вищої якості [6].

Проте вирощування цукрових буряків на розрізаних та незначних за розмірами ділянках господарств населення знижує ефективність вирощування цієї агрокультури, про що свідчить рівень урожайності, який за 2005-2009 рр. в особистих селянських господарствах був нижчим, ніж у сільськогосподарських підприємствах.

Отже, виробництво цукрових буряків упродовж останніх років зосереджено у сільськогосподарських підприємствах, які переважно мають більші фінансові й технічні можливості, вищий рівень технології виробництва.

У структурі площ посіву серед основних сільськогосподарських культур Харківщини частка цукрових буряків має тенденцію до зменшення. У 2009 р. вона становила 1,5 %, тоді як у 2005 р. цей показник дорівнював 3,7 %. Суттєво зменшилась і частка кормових культур, а питома вага зернових та соняшнику зросла і у 2009 р. становила 61,7% і 21,7 % відповідно. Отже, сільськогосподарські товаровиробники досить стримано ставляться до вирощування цукрових буряків, надаючи перевагу високорентабельним культурам – зерновим та соняшнику.

Суттєві зміни у структурі посівних площ призводять до порушення сівозмін. Так, вченими досліджено, що незадовільні попередники є причиною втрат урожаю цукрових буряків у розмірі 3 ц /га [7, с. 257].

У 2009 р. виробництвом цукрових буряків у Харківській області займалися 84 сільськогосподарські підприємства, тоді як у попередньому, 2008 р., їх кількість становила 94.

Для досягнення високого врожаю цукрових буряків суттєве

значення має внесення науково обґрунтованих доз органічних і мінеральних добрив з раціональним співвідношенням N:P:K, з урахуванням попередника цукрових буряків у сівозміні, проміжних культур, родючості ґрунту, умов зволоження та запланованого рівня урожайності.

Загальний рівень зволоженості ґрунтів для окремих зон Харківської області, що оцінюється за кількістю річних опадів, характеризується нестійким (450-480 мм), а подекуди і недостатнім (480-430 мм) [8, с. 130].

Забезпечення ефективної системи живлення рослин і врожайності коренеплодів на рівні 30-40 т/га і більше в умовах нестійкої зони зволоження потребує внесення під глибоку оранку органічних добрив 30-40 т/га та мінеральних 420 кг д. р., у т.ч. азотних – 120, фосфорних – 150, калійних – 150 кг. Для зони недостатнього зволоження і запланованого рівня урожайності 30-40 т/га норма органічних добрив становить 30 т/га, а мінеральних – 350 кг/га, у т. ч. азотних – 110, фосфорних – 140 і калійних – 100 кг/га.

При вирощуванні цукрових буряків у ланці з багаторічними травами і чистим паром норми азоту доцільно зменшити на 30 %, в результаті чого доза внесення елементів живлення N:P:K відповідно становитиме 84:150:150 кг/га (для зони нестійкого зволоження) і 77:140:100 кг/га (для зони недостатнього зволоження) [7, с. 90].

У 2009 р. спостерігалося зменшення кількості внесених мінеральних і органічних добрив на 1 га посіву цукрових буряків (табл. 1). Так, у 2009 р. кількість внесених мінеральних добрив порівняно з 2007 р. зменшилась на 58,7 %, а органічних добрив було внесено лише 15,9 % від їх обсягу у 2007 р.

Таблиця 1

**Внесення органічних і мінеральних добрив
під цукрові буряки у сільськогосподарських
підприємствах Харківської області***

Показник	Рік			
	2007	2008	2009	2009 р. у % до 2007 р.

<i>Мінеральні добрива</i> (у поживних речовинах) всього, ц:	62045	50961	25618	41,3
у т.ч.: азотні	28606	24330	16137	56,4
фосфорні	16226	11805	4296	26,5
калійні	17213	14826	5185	30,1
У розрахунку на 1 га посівної площі, кг: всього	150	215	117	78
азотні	69	103	74	107,2
фосфорні	39	50	20	51,3
калійні	42	62	24	57,1
<i>Органічні добрива</i> всього, т:	105715	37000	16843	15,9
у розрахунку на 1 га посівної площі, т	2,6	1,6	0,8	30,8
Посівна площа, га	41364	23738	21807	52,7
<i>Удобрена площа:</i> Мінеральними добривами – всього, га	34231	22220	19441	56,8
Частка удобреної площі, %	82,8	93,6	89,1	+6,3
Органічними добривами – всього, га	2275	778	481	21,1
Частка удобреної площі, %	5,5	3,3	2,2	-3,3

* Джерело: розраховано за даними Статистичного бюлетеня форми № 9-б-сг.

До того ж дози внесення мінеральних добрив і оптимальне співвідношення в них елементів живлення суттєво нижчі за рекомендовані норми. Так, у 2009 р. доза внесених азотних, фосфорних і калійних добрив на 1 га була меншою за рекомендовану дозу і становила лише 67,3%, 14,3 % і 24 % відповідно від необхідної їх кількості внесення. Значно вищим був рівень забезпечення азотними добривами і становив 85,8 % від рекомендованої дози. На фоні скорочення посівних площ цукрових буряків частка удобреної площі мінеральними та органічними добривами також зменшилася.

Внесення поряд з мінеральними добривами органічних збільшує очікуваний ефект від їх використання. Проте через скорочення поголів'я тварин останніми роками неможливо забезпечити достатнє внесення органічних добрив під посів

цукрових буряків.

У 2009 р. найбільшу кількість мінеральних добрив на 1 га посіву цукрових буряків було внесено сільськогосподарськими підприємствами Золочівського, Сахновщинського та Кегичівського районів.

Проте більша кількість внесених добрив не забезпечує системного підвищення врожайності. Це підтверджує значення коефіцієнта парної кореляції (0,21). Така ситуація пояснюється тим, що за однакових доз добрив урожайність на різних ділянках є різною, оскільки залежить не тільки від добрив, а й від сорту насіння, своєчасності і якості агротехнічних заходів, кількості опадів, температури тощо.

Важливо враховувати поживну цінність мінеральних добрив та їх співвідношення. Так, азотні добрива поліпшують ріст буряків, сприяють формуванню листкового апарату, що забезпечує споживання максимального використання сонячної енергії [9]. Але збільшення норм азоту при зменшенні фосфору та калію призводить до зниження цукристості коренеплодів.

Важливою умовою забезпечення ефективного функціонування галузі буряківництва є забезпечення її технічними засобами. В умовах значного скорочення площ посіву цукрових буряків (за останні три роки – удвічі), рівень забезпечення бурякозбиральною технікою у кількісному виразі відповідно зріс (табл. 2).

Проте через недостатнє забезпечення сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами немає можливості оновити техніку для вирощування та збирання цукрових буряків, які внаслідок цінового фактора є низькорентабельними, а часто – і збитковими.

Таблиця 2

Наявність техніки для виробництва цукрових буряків у господарствах Харківської області*

Найменування	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2007 р.
Комбайни бурякозбиральні, од. у т. ч.	632	592	540	85,4
надходження протягом року	29	13	10	34,5
вибуття протягом року	100	53	59	59,0

Припадає бурякозбиральних комбайнів на 100 га, од.	1,5	2,5	2,5	+1
--	-----	-----	-----	----

*- за даними статистичного бюлетеня форми № 10-мех «Наявність тракторів, сільськогосподарських машин і енергетичних потужностей в сільському господарстві».

Тому зазвичай віддається перевага в придбанні нової техніки для вирощування високоприбуткових культур. В результаті наявна техніка, що застосовується у буряківництві, характеризується високим рівнем зносу і потребує значних витрат на її ремонт.

Висновки. Серед господарств, що вирощують цукрові буряки суттєву перевагу в обсягах виробництва мають сільськогосподарські підприємства, хоча останніми роками частка господарств населення у виробництві коренеплодів зростає. Це викликано попитом особистих господарств населення на цукор при давальницькій схемі взаєморозрахунків в умовах нестачі грошових коштів на його придбання.

За останні роки кількість внесених мінеральних добрив на 1 га посіву цукрових буряків збільшилась, але співвідношення в них елементів живлення суттєво відрізняються від рекомендованих норм. Враховуючи стрімке скорочення поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах, існує значне відхилення фактично внесених органічних добрив під цукрові буряки від необхідної, науково обґрунтованої потреби.

Скорочення посівних площ цукрових буряків «штучно» вплинуло на підвищення рівня технічного забезпечення підприємств, проте із-за відсутності даних у статистичній звітності, нині важко визначити ступінь зносу технічних засобів з виробництва коренеплодів. Позитивним моментом є надходження в умовах кризового стану бурякоцукрового виробництва, хоч і не у значній кількості, нових одиниць бурякозбиральних комбайнів.

Література.

1. Варченко О.М. Напрями диверсифікації діяльності підприємства бурякоцукрової галузі як чинник забезпечення сталого розвитку / Вісник БДАУ: Зб.наук.праць. – Біла Церква 2009. – Вип.63. – С.16-19.

2. Коденська М.Ю. Тенденції розвитку і напрями активізації

інвестування цукробурякового виробництва / М.Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 74–78.

3. Мартянов В.П. Ринок цукру України: проблеми, перспективи розвитку / В.П. Мартянов // Формування та розвиток аграрного ринку: Матеріали Шостих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 16-17 січ. 2004 р. / [редкол.: П.Т. Саблук та ін.] – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 586 с.

4. Пиркін В.І. Перспективи ефективного розвитку галузі буряківництва в Україні / В.І. Пиркін // Цукрові буряки. – 2008. – №3-4. – С. 9–11.

5. Фурса А. Трансформація цін на цукрові буряки та цукор – основа стабільного розвитку цукробурякового підкомплексу // Економіка України. – 2002. – № 8. – С. 69–75.

6. Варченко О.М. Економічний механізм формування і функціонування ринку цукру в Україні: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. / О.М. Варченко. 08.07.02. – К., 2005. – 39 с.

7. Роїк М.В. Буряки: монографія / М.В. Роїк. – К.: «XXI ст.» - РІА «ТРУД-КИЇВ», 2001. – 320 с.

8. Варченко О.М. Ринок цукру в Україні: оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання: монографія / О.М. Варченко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 313 с.

9. Саблук П.Т. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку : монографія / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власов та ін.; за ред. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.